

UDK 821.162.4.09"1989/2000"

Peter Zajac

Humboldtova univerza v Berlinu

TEŽNJE V SLOVAŠKI KNJIŽEVNOSTI NA KONCU 20. STOLETJA

Predstavljen je proces reintegracije slovaške književnosti po političnem prelomu leta 1989, njena nova nacionalistična ideologizacija na eni strani in iskanje prostora v individualni osamljenosti na drugi strani. Avtor sledi notranjegeneracijskemu in medgeneracijskemu prerazporejanju vrednot, ki so ga prinesla devetdeseta leta. V književnosti ni prišlo do epohalnega preloma, ampak samo do premika grudastih slojev. V slovaški književnosti prevladujeta dve liniji: linija upora, ki se kaže v ironični in avtobiografski podobi pri starejši in srednji generaciji, in linija hlada (coolness) v delih mlajših pisateljev.

The article presents the process of reintegration of Slovak literature after the political break-up in 1989, its new nationalistic ideologization on the one hand and the search for space in individual isolation on the other. The author is following the internal generational and intergenerational rearrangement of values, brought forth by the 1990's. The literature did not experience a momentous rupture, but rather just a shift of the cloddy layers. Slovak literature is dominated by two lines: the line of resistance, shown in ironic and autobiographic image in works of the older and middle generations, and the line of coolness in works by younger writers.

Ključne besede: devetdeseta leta, reintegracija, polarizacija literarnega življenja, linija upora, osamljeni avtor, linija hlada (coolness)

Key words: 1990's, reintegration, polarization of literary life, line of resistance, isolated author, line of coolness

Razprave o situaciji v slovaški književnosti po političnih spremembah leta 1989 so pritegnile zanimanje literarne javnosti šele v drugi polovici devetdesetih let. Sprožilo jih je vprašanje, ali so bila devetdeseta leta v književnosti enako prelomna kot na družbenopolitičnem področju. Na vprašanje revije RAK (1996, št. 1) sta odgovorili na svojski način Zora Prušková in Stanislava Chrobáková – Repar: prva vrednoti devetdeseta leta kot *prelomna*, druga pa kot *tipična*.

Poskusimo torej v tej razpravi o situaciji v slovaški književnosti odgovoriti na postavljeno vprašanje. Po letu 1989 je prišlo do *preloma* na področju literarne produkcije. Najprej je bila ukinjena posredna in neposredna cenzura. Na knjižnem trgu so se pojavila dela, ki jih književniki prej niso mogli izdati ali pa so izhajala samo v samozaložbi oziroma v tujini. Nastalo je več manjših zasebnih založb. Polariziralo se je tudi literarno življenje. Do tedaj enotna Zveza slovaških pisateljev je razpadla na več pisateljskih društev, veliko književnikov pa se je odreklo članstvu v novih stanovskih društvih.

Ukinjen je bil politični monopol v kulturi. Vse močnejše pa so začela prodirati na literarno področje pravila tržnega gospodarstva, kar je privedlo do oblikovanja kombiniranega državnega sistema za sofinanciranje kulture in književnosti: ustanovitev sklada Pro Slovakia, državno sofinanciranje literarnih revij, brez katerega te v tržnih razmerah ne bi mogle preživeti, državna podpora pisateljskim društvom, delovanje lite-

rarnega sklada kot podporne socialne ustanove itd. V manjši meri pa je pri sofinanciranju založniške dejavnosti sodeloval tudi zasebni kapital. Nekaj sprememb je doživel pouk književnosti v šolah, spremembe pa se kažejo tudi pri znanstvenih raziskavah slovaške književnosti.

Devetdeseta leta so bila *prelomna*, a tudi *tipična*. V letih 1992–1998 je prišlo do ponovne zlorabe kulture in književnosti v politične namene. Namesto naravne pluralizacije je nastopila polarizacija literarnega življenja in uveljavljanje dvojnih meril pri vrednotenju literarnih del. Eni kriteriji so izhajali iz umetniške vrednosti literarnega dela, drugi pa iz politične države pisatelja. Ker se je spremenil tradicionalno osrednji položaj književnosti v slovaški kulturi, je prišlo do razdvojitve literarnega življenja. Na eni strani si je skupina pisateljev prizadevala s pomočjo državne kulturne politike, državnih medijev in šol ohraniti svoj kulturnoreprezentativni položaj, na drugi strani pa se je razvojna dinamika književnosti umaknila na obrobje in se poskušala realizirati v neodvisnih literarnih revijah ter zasebnih založbah.

V književnosti se je na začetku devetdesetih let zgodil tektonski premik. Začela so izhajati dela oporečnikov in avtorjev iz eksila. Založbe so začele izdajati literarna dela prezrtih avtorjev Juraja Špitzerja,¹ Ivana Kupca,² Alfonza Bednárja,³ Dušana Kužela,⁴ Janka Silana,⁵ Valentina Beniaka,⁶ Pavla Straussa,⁷ dela oporečnikov Dominika Ta-

¹ Juraj Špitzer (1919–1995), pisatelj, esejist, kritik, politik. Med vojno je bil interniran zaradi svojega judovskega porekla. Udeležil se je Slovaške ljudske vstaje (1944) in bil poveljnik judovske partizanske enote. V petdesetih letih zagovornik politike KPČ, strinjal se je z montiranimi procesi zoper »buržoazne nacionaliste«, »kapitalistične vohune« in slovaško literarno skupino DaV. V šestdesetih letih je spremenil svoje politične nazore in postal vnet zagovornik političnih in gospodarskih reform. V času normalizacije družbenopolitičnih razmer so ga izključili iz KPČ in mu prepovedali objavljane del. Po letu 1990 je objavil odmevna dela: *Poletna nedelja* (1991), *Nisem hotel postati Jud* (1995), *Svitati se začne, šele ko se popolnoma stemni* (1996) idr.

² Ivan Kupec (1922–1997), pesnik, esejist in prevajalec, najmlajši predstavnik slovaških nadrealistov. V petdesetih letih je bil zagovornik trde politične linije, v šestdesetih letih pa je spremenil svoje poglede in postal zagovornik demokratizacije. Po prisilnem molku se je vrnil v književnost s pesniško zbirko *Igra senc* (1988), v devetdesetih letih je objavil še pesniško zbirko *Knjiga senc* (1990).

³ Alfonz Bednár (1914–1989), prozaist, prevajalec, scenarist. Z romanom *Stekleni vrh* (1954) in zbirko kratke proze *Ure in minute* (1956, sln. prev. 1971) prekinil s socrealizmom v slovaški književnosti.

⁴ Dušan Kužel (1940–1985), pisatelj. Izdal je več zbirk kratke proze: *Vrnil se bo nekdo drug* (1964), *Mimobežnice* (1967) in *Beg iz nebes* (1969), po njegovi smrti pa je izšel roman *Svetilka* (1991). Roman je ostra kritika obdobja normalizacije v sedemdesetih letih, zato je lahko izšel šele v spremenjenih političnih razmerah.

⁵ Janko Silan (1914–1984), pesnik, prozaist in prevajalec, osrednja pesniška osebnost slovaške katoliške moderne *Zapuščena hiša* (1991).

⁶ Valentin Beniak (1894–1973), pesnik in prevajalec. Njegov pesniški prvenec *Potujmo naprej oblaki* (1928) nosi značilnosti novega simbolizma. Vrhunec Beniakovke poezije predstavlja trilogija *Zofija* (1941), *Pepel* (1942) in *Potujoči pevec* (1944), v kateri se je vrnil k svoji »narodni«, glede na vojne razmere večinoma tragični tematiki. Po vojni in po političnem prevratu (1948) mu je bilo prepovedano objavljane del. V književnost se je vrnil šele konec šestdesetih let, vendar njegovo delo ni več vplivalo na razvojne tokove modernega slovaškega pesništva.

⁷ Pavol Strauss (1912–1994), esejist, filozof, pesnik, predstavnik slovaške katoliške moderne. Med vojno je bil preganjan zaradi propagiranja komunističnih idej, pozneje se je vrnil h katolicizmu, kar ga je po letu 1948 odrinilo na kulturno obrobje in osamo. Svoja dela je občasno objavljval v domači samozaložbi in v tujini. Njegovo delo je lahko začelo izhajati na Slovaškem šele po letu 1989.

tarka,⁸ Ivana Kadlečička,⁹ Milana Šimečke,¹⁰ Martina M. Šimečke,¹¹ Hane Ponické,¹² Olega Pastiera,¹³ Miroslava Kusega¹⁴ in pisateljev iz izgnanstva Rudolfa Dilonga,¹⁵ Karla Strmeňa,¹⁶ Mikuláša Šprince,¹⁷ Jozefa Cígra-Hronskega,¹⁸ Pavla Hrtusa Jurine,¹⁹ Leopolda Lahole,²⁰ Jaroslava Blažkove,²¹ Ladislava Mňačka,²² Dušana Šimka²³ idr. V

⁸ Dominik Tatarka (1913–1989), pisatelj, esejist, publicist. Njegova zgodnja prozna dela nosijo pečat ekspresionizma, po vojni propagiral komunistične ideje in socrealizem (novela *Prvi in drugi udarec* 1951; roman *Farovška republika* 1948), po zlomu stalinizma postal kritik politične prakse v petdesetih letih (noveli *Demon strinjanja* 1956; *O vladarju Figuri* 1957). Obsodil je okupacijo ČSSR leta 1968, podpisal *Listino 77* in *Dva tisoč besed* ter občasno izdajal svoja dela v samozaložbi in tujini. Druga pomembnejša dela: *Pogovori brez konca i* (1959), *Pleteni stoli* (1963), *Proti demonom* (1968), *Grafomanije* (1984), *Sam proti noči* (1984), *Pisma v večnost* (1988), *Kramljanja* (1988) in *Kultura kot občevanje* (1996).

⁹ Ivan Kadlečič (1938), pisatelj, esejist in literarni kritik. Ostro je obsodil okupacijo države leta 1968, zato je politično nezaželen, pod hudimi pritiski se je umaknil iz javnega življenja in objavljal svoja dela predvsem v samozaložbi in občasno tudi v tujini. Pomembnejša dela: *Dvanaest* (1989), *Lastni horoskop* (1989), *Tarok* (1997) idr.

¹⁰ Milan Šimečka (1930–1990), esejist in filozof. Angažiral se je predvsem v procesu demokratizacije v šestdesetih letih, leta 1970 so ga izključili iz partije in vrgli službe. Opravljal je lahko samo fizično delo. Priključil se je oporečniškemu gibanju in bil v letih 1981–82 obsojen na trinajstmesečno zaporno kazen. Kot filozof je raziskoval utopično stran marksizma. Od leta 1975 je objavljajal v samozaložbi in tujini eseje, feljtone in knjige, v katerih je analiziral mehanizme totalitarnih režimov in aktualno politično dogajanje. Pomembnejša dela: *Obnovitev reda* (1979), *Krožna obramba* (1985), *Konec negibnosti* (1989) idr.

¹¹ Martin M. Šimečka (1957), pisatelj in publicist, sin Milana Šimečke. Zaradi očetovega angažiranja ni smel študirati. Opravljal je različne poklice (negovalec, prodajalec, kurjač idr.). V osemdesetih letih bil aktiven v oporečniškemu gibanju, leta 1990 je ustanovil založbo Archa, trenutno se posveča novinarstvu. Pomembnejša dela: *Svetlobna znamenja* (1984), *Zanimanje* (1997) idr.

¹² Hana Ponická (1922), pisateljica, publicistka in mladinska pisateljica. V šestdesetih letih se je pridružila demokratičnemu gibanju in ostro obsodila vdor armad Varšavskega pakta v ČSSR, leta 1972 je bila izključena iz partije, prepovedali pa so ji tudi delo v časopisih. Leta 1977 je na kongresu Zveze slovaških pisateljev pozivala člane, naj podpišejo *Listino 77* in naj se solidarizirajo z diskriminiranimi pisatelji. Leta 1988 je bila obsojena zaradi oporečniške dejavnosti.

¹³ Oleg Pastier (1952), pesnik, urednik in založnik. Deloval je v bratislavski in košički oporečniški skupini ter bil eden izmed urednikov oporečniške revije *Fragment*.

¹⁴ Miroslav Kusý (1931), esejist, eden izmed redkih slovaških publicistov, filozof in politolog. V drugi polovici petdesetih let je na FF UK v Bratislavi predaval marksistično filozofijo, v šestdesetih letih se je vključil v t. i. prerodni proces, v času normalizacije je bil izključen iz partije, izgubil pa je tudi delo na univerzi. Leta 1977 je podpisal *Listino 77*. Objavljajal je v samozaložbi in v tujini, leta 1988 je bil obsojen za spodkopavanje socialističnega družbenega reda. Po letu 1989 so izšla njegova dela: *Na valovih Svobodne Evrope* (1990), *Eseji* (1991), *Kaj z našimi Madžari?* (1998) idr.

¹⁵ Rudolf Dilong (1905–1986), pesnik, pisatelj, dramatik in publicist, predstavnik slovaške katoliške moderne, od leta 1945 v emigraciji.

¹⁶ Karol Strmeň (1921–1994), pesnik, prevajalec, publicist, predstavnik drugega vala slovaške katoliške moderne, od leta 1945 v emigraciji.

¹⁷ Mikuláš Šprinc (1914–1986), pesnik, urednik, prevajalec, esejist, visokošolski učitelj, predstavnik slovaške katoliške moderne, od leta 1945 v emigraciji.

¹⁸ Jozef Cíger - Hronský (1896–1960), pisatelj, publicist, slikar, od leta 1945 v emigraciji. Pomembnejša dela: *Jozef Mak* (1933), *Pisar Grač* (1940), *Andreas Bur Majster* (1948) idr.

¹⁹ Pavol Jurina Hrtus (1919–1994), pisatelj in esejist, od leta 1948 v emigraciji.

²⁰ Leopold Lahola (1918–1968), pisatelj, dramatik, filmski režiser in scenarist, po letu 1948 je večkrat odšel iz ČSR, nekaj let živel tudi v Ljubljani. Pomembnejša dela: *Zadnja stvar* (1968), zbirka kratke proze; drame: *Atentat* (1949), *Pekel* (1968), *Sončne pege* (1967) idr.

²¹ Jaroslava Blažková (1933), pisateljica in publicistka, od leta 1968 v emigraciji.

²² Ladislav Mňačko (1919–1994), publicist, pisatelj, pesnik in dramatik. Pomembnejša dela: *Smrt se imenuje Engelhen* (1959, sln. prev. 1965), *Oblast se prilega* (1968, sln. prev. 1968), *Zapoznele reportaže* (1963).

²³ Dušan Šimko (1945), publicist in pisatelj, od leta 1968 v emigraciji.

literarno vedo in kritiko so se vrnilo po letu 1970 zamolčani avtorji Milan Hamada,²⁴ Ivan Kadlečík, Michal Gáfrik,²⁵ Július Vanovič²⁶ idr.

Nastale so razmere, ko so se dela, ki so nastajala v obdobju skoraj petdeset let, prvič znašla ob delih, napisanih v devetdesetih letih. To »ob« pa je pomenilo prej mimobežnost kot integracijo.

Proces integracije so spremljali tudi prikriti reverzibilni procesi. Oporečniška književnost je postala kmalu po letu 1989 tarča publicističnih napadov, ki naj bi rehabilitirali oportunistem v sedemdesetih in osemdesetih letih politično eksponiranih avtorjev. Pogosto je prihajalo do nekakšnega kvazipostmodernističnega izginjanja vrednot. Pojem socrealizem so marsikdaj samo zamenjali s pojmom postmodernizem. Drugačen je bil tudi način nove ideologizacije književnosti na kolektivni osnovi – razredno načelo so samo zamenjali z narodnim načelom.

Znanstvene raziskave so vrednostno podobo slovaške književnosti druge polovice 20. stoletja samo nekoliko modificirale, niso pa se dotaknile njenega bistva. To lahko najbolje ponazorimo z načinom poučevanja književnosti v šolah. V učbenikih so sicer zamenjali nekatera imena in fotografije, spremenili so kulise časovnega ozadja, mehansko so prerazporedili avtorske, skupinske in generacijske konfiguracije, ostrgali so okostje, toda jedro učnih načrtov za književnost dvajsetega stoletja je še vedno socrealizem. Spremenila se je samo scena, gledališke predstave so ostale enake.

Generacije književnikov, ki so pred letom 1989 delovale v državnih službah ali na obrobju kot oporečniki doma ali v eksilu, niso ohranile samo različne preteklosti, različnih življenjskih izkušenj in nazorov, ampak tudi različno sedanost.

Hitra reintegracija po letu 1989 je vodila v prelom leta 1992. Državna kulturna politika je namesto ideološke cenzure uvedla ekonomsko. Vendar po letu 1989 ni bila več mogoča vrnitev v obdobje hermetične izolacije, ene ideologije in državnega monopola pri financiranju kulture. Kljub ukinitvi *Kulturnega života*, nasilni zamenjavi uredništva *Slovenských pohľadov* in odrekanju pravice do državne denarne podpore literarnim revijam *Fragment*, *RAK* in *Romboid* se je razvil diferenciran revialni in knjižni trg. Slovaški pisatelji so kljub političnim in gospodarskim pritiskom dobili več ustvarjalne svobode, kot so je bili deležni v zadnjih šestdesetih letih. Pisatelji v devetdesetih letih so to svobodo razumeli predvsem kot individualno priložnost za *ustvarjanje*. Paradoksalno pa je, da lahko v razpravah o književnosti devetdesetih let odkrijemo narobno stran nekdanjih diskusij o skupinah in skupinskosti iz šestdesetih let. Če se je v šestdesetih letih distancirala generacija ali skupina od nerazpoznavne monolitnosti socialistične književnosti, se današnji *ekstremno osamljeni* avtor distancira od kakršnekoli kolektivnosti – generacijske ali skupinske, kar pa je bolj ali manj povezano z očitnim zavračanjem kulturnoreprezentativne vloge književnosti.

²⁴ Milan Hamada (1933), literarni teoretik, kritik, urednik, najpomembnejša osebnost slovaške literarnokritičnega mišljenja v zadnjih tridesetih letih, v letih normalizacije ni smel objavljati svojih del. Pomembnejša dela. *Pesniška transcendenca* (1969), *Sizifova usoda* (1994), *Nastajanje novejšje slovaške književnosti* (1995) idr.

²⁵ Michal Gáfrik (1931), literarni zgodovinar, urednik, po letu 1973 ni smel objavljati svojih del.

²⁶ Július Vanovič (1935), literarni zgodovinar, kritik in pisatelj.

Med šestdesetimi in devetdesetimi leti je hiastičen odnos. Šestdeseta leta so bila samo politični poskus, kako od znotraj izboljšati sistem. Literarno pa so bila ta leta prelomna in mejnik, periodizacijski prehod v obdobje, ki še vedno traja. Devetdeseta leta so prinesla politični, ne pa pravi literarni prelom. Oskar Čepan²⁷ (1979), ki je v literarno vedo prenesel geološki pogled, je v književnosti razlikoval troje premikov: *tektonske*, v katerih se nalagajo posamezni sloji, *grudaste*, v katerih se premikajo celotni kompleksi slojev, in *prelomne*, pri katerih prihaja do njihove popolne zamenjave.²⁸ Za devetdeseta leta po logiki *geological turn* ni značilen niti tektonski niti prelomni proces. Prej gre za tip grudaste zgradbe, v kateri se premikajo celi kompleksi slojev, tako da je celoten proces diskontinuitetno-kontinuitetne narave.

Ti premiki so bili opazni že v drugi polovici osemdesetih let, ko so se začeli uveljavljati pisatelji, ki so začeli objavljati v šestdesetih letih, v sedemdesetih in v prvi polovici osemdesetih let pa iz povsem ideoloških razlogov niso smeli objavljati svojih del. V tem smislu lahko odkrijemo določeno kontinuiteto med koncem osemdesetih in prvo polovico devetdesetih let. To pa pomeni, da se je slovaška književnost devetdesetih let razvijala v *kontinuiteti* s celotnim prejšnjim obdobjem, kot to trdijo Pavol Števček,²⁹ Vincent Šabík³⁰ ali Andrej Červeňák (1996).

Predstava o »kontinuiteti vrednot« (Števček 1966), o tem, da so bili vsi »itak namočeni« v soerealizem (Andrej Červeňák),³¹ samoopravičujoča zgodba o cenzorjih in ova-duhah iz osemdesetih let kot apokrifnih bojevnikov za resnico (Vincent Šabík) in tudi prepričanje Jána Števčka,³² da bi današnja pluralnost morala zamenjati normalnost, kot da ne bi bila pluralnost v književnosti nekaj normalnega, kot da bi se za besedo *normalnost* skrivala izrabljena beseda iz sedemdesetih let – *normalizacija*.³³ To vse je ostalo samo počena maska za samoinscenacijo skupine pisateljev, ki je poskušala v novih razmerah rehabilitirati stari sistem vrednot. Devetdeseta leta so v slovaški književnosti po drugi strani pomenila tudi diskontinuiteto, *pretrgala* so s celotno sorealistično književnostjo in njenim okvirom vrednot. Ta okvir je veljal več kot štirideset let ne samo kot aprioren model za književnost po letu 1945, temveč se je oktroiral v celotno slovaško književnost 20. stoletja in s to »destrukcijo« popolnoma popačil njeno podobo.

Kaj pomeni v slovaški književnosti premik njenih grudastih plasti v devetdesetih letih? Predvsem uveljavitev pluralnih literarnih razmer, čeprav je bila ta pluralnost

²⁷ Oskár Čepan (1925–1992), literarni zgodovinar in teoretik, esejist in urednik. Pomembnejša dela: *Razpad romantike*, v: *Zgodovina slovaške književnosti III* (1965), *Obrisi naturizma* (1977), *Impulzi realizma* (1984) idr.

²⁸ Oskar Čepan, *Literárne dejiny ako archeológia*, *Slavica slovaca* 4 (1979).

²⁹ Pavol Števček (1932), literarni zgodovinar in kritik. V šestdesetih letih zagovornik demokratizacije družbe, v sedemdesetih letih napisal skesano samokritiko, v devetdesetih letih pa je bil zagovornik Mečiarove populistične politike.

³⁰ Vincent Šabík (1937), literarni kritik, prevajalec in urednik.

³¹ Prav tam.

³² Ján Števček (1929–1996), literarni zgodovinar in teoretik, esejist, prevajalec, visokošolski učitelj in urednik. Pomembnejša dela: *Poetična proza* (1973), *Esej o slovaškem romanu* (1979), *Moderni slovaški roman* (1984); *Zgodovina slovaškega romana* (1989) idr.

³³ Normalizacija, obdobje političnih čistk v letih 1970–75. Na Slovaškem to obdobje ni bilo tako dramatično kot na Češkem, čeprav je prizadelo veliko slovaških izobražencev, mnogi pomembni kulturniki pa so emigrirali.

omejena. Nove razmere v književnosti se zrcalijo v nastanku novih vzporednic, kar je pripeljalo do novih vrednotenjskih konfiguracij v delih posameznih pisateljev, in tudi med njimi. Najbolj je grudasti proces prizadel že umrle avtorje iz štiridesetih in petdesetih let. Za nekatere izmed njih, npr. Františka Hečka,³⁴ Dominika Tatarko, Juraja Špitzerja, Jozefa Horáka,³⁵ Jána Kostro,³⁶ Pavla Horova,³⁷ Andreja Plávko,³⁸ Vojtecha Mihálíka³⁹, je to pomenilo vrednostni prepad dela njihovega opusa s konca štiridesetih in začetka petdesetih let, za Tatarko in Špitzerja pa tudi prevrednotenje njune *subverzivne* ustvarjalnosti iz sedemdesetih in osemdesetih let.

Slovaški nadrealisti so bili deležni kritičnega prevrednotenja pretežnega dela svojega opusa. Pri večini avtorjev socialistične književnosti (Vladimír Mináč,⁴⁰ Milan Lajčiak,⁴¹ Milan Ferko⁴²) je bilo prevrednoteno in odrinjeno na obrobje skoraj celotno njihovo delo. Pri drugih je šlo samo za prevrednotenje ideološkega področja njihove ustvarjalnosti iz sedemdesetih in osemdesetih let (Miroslav Válek,⁴³ Jozef Kot⁴⁴). Mnoge starejše književnike je situacija po letu 1989 popolnoma dezorientirala, kar je vodilo k popolnemu razpadu vrednot njihovega dela (Ladislav Ťažký⁴⁵).

³⁴ František Hečko (1905–1960), pesnik, pisatelj in publicist. Po letu 1948 goreč zagovornik socrealizma. Pomembnejša dela: *Rdeče vino* (1948, sln. prev. 1962), *Lesena vas* (1951), *Sveta tema* (1958) idr.

³⁵ Jozef Horák (1907–1974), pisatelj. Pomembnejša dela: *Gore molčijo* (1947), *Srebrne globine* (1968) idr.

³⁶ Ján Kostra (1910–1975), pesnik, prevajalec in esejist. Pomembnejša dela: *Gnezda* (1937), *Ave Eva* (1943), *Zobati čas* (1940), *Počena vaza* (1942), *Za ta maj* (1950), *Javorov list* (1953), *Vsak dan* (1964) idr.

³⁷ Pavol Horov (1914–1975), pesnik in prevajalec. Bil je član skupine slš. nadrealistov, v 50. letih sprejel socrealizem kot edino ustvarjalno metodo, v 60. letih se je distanciral od demokratičnih procesov.

³⁸ Andrej Plavka (1907–1982), pesnik, pisatelj, publicist in visoki funkcionar KPS, v času normalizacije predsednik DSP.

³⁹ Vojtech Mihálik (1926–2001), pesnik, prevajalec in publicist. V 50. letih je bil zagovornik socrealizma, v šestdesetih letih oster kritik demokratičnih procesov in zagovornik čistk v pisateljskih vrstah v času normalizacije. Pomembnejša dela: *Angeli* (1947), *Plebejska srajca* (1950), *Oborožena ljubezen* (1953), *Rekviem* (1968, sln. prev. 1969), ciklu sonetov za ubitimi v času napada na ČSSR 1968 se je pozneje odrekal.

⁴⁰ Vladimír Mináč (1922–1996), pisatelj, esejist, scenarist. V petdesetih letih je bil obtožen kot buržoazni nacionalist, v sedemdesetih letih je aktivno sodeloval pri čistkah, za kar je bil nagrajen z vodenjem prestižnih slovaških kulturnih ustanov. Pomembnejše del *Smrt hodi po hostah* (1947, sln. prev. 1964).

⁴¹ Milan Lajčiak (1926–1987), pesnik, prevajalec, publicist, najvidnejši predstavnik socrealizma. Pomembnejša dela: *Tovarišica moja dežela* (1949), *Pesem o velikem prijateljstvu* (1950), *Zvestoba* (1952), v tej pesniški zbirki je zahteval smrt za izdajalce socializma, idr.

⁴² Milan Ferko (1928), pesnik, pisaatelj, dramatik. Pomembnejša dela: *Pionirska čast* (1951), pesniška zbirka, *Svetopolk* (1975), *Velikomoravske skrivnosti* (1990) idr.

⁴³ Miroslav Válek (1927–1991), pesnik, prevajalec, publicist, v obdobju normalizacija republiški minister za kulturo (1969–1988). Njegova dela iz šestdesetih let sodijo v sam vrh sodobne slovaške poezije. Pomembnejša dela: *Dotiki* (1959), *Privlačnost* (1961), *Nemir* (1963), *Ljubljenje v kurji koži* (1965) idr.

⁴⁴ Jozef Kot (1936), pisatelj, prevajalec, član skupine 56, ki je prva začela presegati shematizem v književnosti, po letu 1971 visoki uradnik na republiškem ministrstvu za kulturo, leta 1989 je ostro nasprotoval družbenim spremembam. Pomembnejša dela: *Vnebohod srednjega napadalca* (1965), *Pozdrav pomladi* (1969), *Vročica* (1973) idr.

⁴⁵ Ladislav Ťažký (1924), pisatelj, publicist. Med vojno je bil vojak na vzhodni fronti, po vojni partijski funkcionar, v šestdesetih letih zagovornik demokratizacije države, v letih normalizacije so ga izključili iz KPS. V devetdesetih letih zagovornik populistične politike V. Mečiarja. Pomembnejši deli: *Jebelacesta, sami dobri vojaki* (1964), *Klet polna volkov* (1969) idr.

Objava starejših, do tedaj prezrtih in zamolčanih pisateljev pa je pomenila rehabilitacijo del že mrtvih avtorjev (Janko Silan, Leopold Lahola, Juraj Špitzer), sem lahko uvrstimo še delo njihovega še živečega vrstnika Alberta Marenčina.⁴⁶ Pri nekaterih pisateljih se je zgodilo notranje prevrednotenje njihovega dela. Posmrtna izdaja politične lirike Jána Smreka⁴⁷ s konca štiridesetih in začetka petdesetih let je pri avtorju, ki je do tedaj veljal za ljubezenskega pesnika, razkrila enega izmed redkih izvornih političnih pesnikov zadnjih petdesetih let. Pomembna je izdaja esejev o kulturi Dominika Tatarke s konca šestdesetih in sedemdesetih let *Kultura kot občevanje*.⁴⁸ Tatarke je umrl leta 1989 po skoraj dvajsetih letih popolne izolacije. Izdaja esejev je rekonstruirala eno izmed najpomembnejših linij razmišljanja o kulturi na Slovaškem v drugi polovici 20. stoletja, poleg tega pa je vzpodbudila interpretacijo Tatarikovih biografskih del iz sedemdesetih in osemdesetih let. Svojo umetniško potrditev so dobila pozna dela pesnikov duhovne lirike (Valentína Beniaka, pregnanih avtorjev Janka Strmeňa in Mikuláša Šprinca) kot tudi obsežno kulturnozgodovinsko delo Ladislava Hanusa.⁴⁹

Od še živečih književnikov si je pesnik Milan Rúfus⁵⁰ izbojeval status skoraj *nedotakljivega avtorja*, čeprav se je njegova lirika iz devetdesetih let poetološko in tematsko vrnila k pesmaricam in koledarjem iz njegovega otroštva, v literaturo pred drugo svetovno vojno in tesno po njej, v književnost, ki je v njem zapustila predstavo o komunistih kot »hiliastih človeštva« (Rúfus 1994). Proces prevrednotenja umetniških vrednot predstavnikov starejše pesniške generacije je v devetdesetih letih opozoril na delo Ivana Kupca, v generaciji šestdesetletnikov pa Jána Buzássyja.⁵¹ Oba pesnika sta bila vse življenje nekakšen »privesek« svoje generacije. Njuno vztrajno iskanje lastnega pesniškega izraza, ki se je upiralo anomalijam časa, je v devetdesetih letih povečalo njuno specifično težo.

V devetdesetih letih so prišli v ospredje tisti pisatelji srednje generacije, ki jim je v zadnji treh desetletjih uspelo ohraniti notranjo integriteto. V prozi je to pomenilo notranjegeneracijsko prerazporeditev težišč od ustvarjalnosti Ladislava Balleka,⁵² Petra

⁴⁶ Albert Marenčin (1922), pisatelj, esejist, scenarist in dramaturg. Pomembnejše delo: *Trenutek resnice* (1994) idr.

⁴⁷ Ján Smrek (1898–1982), pesnik, prevajalec, urednik, najpomembnejši predstavnik slovaškega vitalizma in senzualizma. Pomembne pesniške zbirke: *Izginjajoči dnevi* (1925), *Pesnik in ženska* (1934), *Proti noči – pesmi iz notranjega eksila* (1993) idr.

⁴⁸ Bratislava: NMS, 1996.

⁴⁹ Ladislav Hanus (1907–1994), esejist, filozof, zgodovinar, prevajalec. Bil je soustanovitelj revij *Verbum* (1946–1948), *Kultúra* (1926–1946), v petdesetih letih je bil v zaporu zaradi »subverzivne« dejavnosti, potem je opravljal različne poklice, od leta 1968 so mu dovolili opravljanje duhovniškega poklica. Pomembnejša dela: *Jozef Kútik - Šmaralov: življenje in njegovo delo* (1992), *Razprava o kulturi* (1943), *Razgledi* (1943), *Filozofija kulture* (1970) idr.

⁵⁰ Milan Rúfus (1929), pesnik, esejist in prevajalec. S prvencem *Ko bomo dozoreli* (1956) je odločno polemiziral s tistim delom slovaške poezije, ki je obvladoval izpraznjeno pesniško govorico in črnobelo metaforiko petdesetih let. Pomembnejša dela: *Deček* (1966), *Triptih* (1969), *Zvonovi* (1969), *Miza siromakov* (1972), *Trpki kruh* (1987), *Prerokovanja* (1996) idr.

⁵¹ Ján Buzássy (1935), pesnik, prevajalec in urednik. V njegovem delu prevladuje življenjska umirjenost in tiho sprijaznjenje z velikimi cikli narave in posameznimi fazami življenja. Pomembnejša dela: *Igra z noži* (1965), *Kinična šola* (1966), *Bezgovna duša* (1978), *Izboljšava z vinom* (1993) idr.

⁵² Ladislav Ballek (1941), pisatelj in urednik. Pomembnejša dela: *Pomočnik* (1977), *Akacije* (1981), *Gozdno gledališče* (1987), *Trinajsti mesec* (1995), *Južna pošta* (1974) idr.

Jaroša⁵³ in Vincenta Šikule,⁵⁴ ki so dominirali v sedemdesetih letih, k Jánu Johanidesu,⁵⁵ Ivanu Kadlečíku, Rudolfu Slobodi,⁵⁶ Pavlu Vilikovskemu,⁵⁷ Pavlu Hrízu,⁵⁸ Dušanu Dušek⁵⁹ in Dušanu Mitani.⁶⁰ Osamelec je vse do svoje smrti ostal Dušan Kužel, na katerega linijo je v devetdesetih letih navezal Stanislav Rakús.⁶¹ Razvojno osamljen je ostal tudi kritični romanopisec Vladimír Popovič. V nasprotje z zgodovinskim romanom sedemdesetih let je prišel Dušan Šimko⁶² s svojo fresko *Esterhaszijeve lakaj*. Z romanom kulis se je vrnil v čas Marije Terezije in rokokoja, Haydnove glasbe, insceniranja življenja in zadnjega obdobja, v katerem je še prevladovala zavest o večni nespremenljivosti sveta. Odmaknjeno od literarnega življenja je vztrajala v svojih prozih sondah človeške krutosti in nežnosti Alta Vášová,⁶³ opazno vlogo pa je v devetdesetih letih odigral v prozi srednje generacije ironik Lajos Grendel.⁶⁴ V generacijskem prostoru današnjih štiridesetletnikov sta iskala svoje individualne, romantično cinične odgovore na razmere v družbi Martin M. Šimečka in Miloš Žiak,⁶⁵ ki sta nihala med prozo in kulturno publicistiko.

⁵³ Peter Jaroš (1940), pisatelj in scenarist. Pomembnejša dela: *Menuet* (1967), *Tisočletna čebela* (1979), *Nemo uho, gluho oko* (1984) idr.

⁵⁴ Vincent Šikula (1936–2001), pisatelj, filmski scenarist in pesnik. Pomembnejša dela: *Mojstri* (1977, sln. prev. 1979), *Ni na vsakem griču gostilne* (1966, sln. prev. 1976), *Vilma* (1979), *Z Rozarko* (1966), *Ornament* (1991) idr.

⁵⁵ Ján Johanides (1934), pisatelj in esejist. Pomembnejša dela: *Zasebnost* (1963), *Bistvo kamnoloma* (1965), *Ne* (1966), *Najbolj tragična oravska balada* (1988), *Zločin plahe lezbijke* (1991), *Suha zima* (1991), *Zločin, ki kaznuje* (1995) idr.

⁵⁶ Rudolf Sloboda (1939–1995), pisatelj, scenarist, publicist. Pomembnejša dela: *Narcis* (1965), *Razum* (1982), *Kri* (1991), zbirke kratke proze *Laško leto* (1968), *Igralke* (1995) idr.

⁵⁷ Pavel Vilikovský (1941), pisatelj, urednik in prevajalec. V šestdesetih letih je vnesel v slovaško književnost demokratične teme in žanre. V sedemdesetih letih ni objavljajal svojih del. Leta 1997 je bil nagrajen z nagrado Vilenica. Pomembnejša dela: *Vzgoja srca v marcu* (1965), *Kruti strojevodja* (1996, sln. prev. 1998), *Slepec v nadstropju, konj v Vrbljih* (1989), *Večno je zelen ...* (1989, sln. prev. 1998), *Slovaški Kazanova* (1991), *Peš zgodba* (1992), *Zadnji konj Pompejev* (2001) idr.

⁵⁸ Pavel Hríz (1941), pisatelj, publicist in urednik. Pomembnejša dela: *Dokumenti o možnostih* (1966), *Parjenje samotarjev* (1993), *Kruha in grmovja* (1996), *Pereat* (1991) idr.

⁵⁹ Dušan Dušek (1946), pisatelj, mladinski pisatelj in scenarist. Pomembnejša dela: *Oči in pogled* (1975), *Lega pri srcu* (1982), *Koledar* (1983), *Toplomer* (1986), *Kovček za sanje* (1993) idr.

⁶⁰ Dušan Mitana (1946), pisatelj, filmski in televizijski scenarist. Pomembnejša dela: *Pasji dnevi* (1970), *Patagonija* (1972), *Nočna poročila* (1976), *Konec igre* (1984), *Slovaški poker* (1993), *Iskanje izgubljenega avtorja* (1991) idr.

⁶¹ Stanislav Rakús (1940), pisatelj in kritik. Pomembnejša dela: *Reveži* (1976), *Pesem o studenčnici* (1979) idr.

⁶² Dušan Šimko (1945), pisatelj in publicist. Živi in dela v Švici. Pomembnejši deli: *Maraton Juana Zabala* (1984), *Esterhaszijeve lakaj* (1996) idr.

⁶³ Alta Vášová (1939), pisateljica, filmska in televizijska scenaristka, libretistka in mladinska pisateljica. Pomembnejša dela: *Beleženje krivic* (1970), *Praznik nedolžnih otročičev* (1992), *Uhajanja* (1995) idr. *Po* (1979), *V vrtovih* (1982), *Pretesno* (1997) in muzikala *Cyrano iz predmestja* (1977) in *Ne vzemite nam princeske* (1982)

⁶⁴ Lajos Grendel (1948), pisatelj, piše v madžarščini in predava madžarsko književnost na FF UK v Bratislavi. Pomembnejša dela: *Odводи* (1985), *Razhajanja* (1989), *Tezej in črna vdova* (1991), *Žrtvovanje dame* (1996), *Pri nas v New Hontu* (2002) idr.

⁶⁵ Miloš Žiak (1959), pesnik, pisatelj, kritik in publicist. Pomembnejša dela: *Don Kihot v peklu* (1989), *Jewropean* (1997) idr.

Pomembnejše kot naštevanje posameznih avtorjev je kontinuiteta dveh *linij upora* v slovaški prozi v zadnjem desetletju. Zora Prušková (1994) je v navezavi na Jeana-Françoisa Lyotarda odkrila prvo linijo kot posledico »nepremostljivega nasprotja med kolektivno in singularno zavestjo«, ki je za prozo značilnejša kot upor zoper »zmanipulirano zavest in jezik«, katerega predhodnica je »tematizacija telesa in telesnosti v ambivalenci njunih naravnih in izsiljenih dispozicij.« Lyotard (1987) je pokazal na razliko med linijo, ki falzificira (parodira, karikira, spreobrača) izumetničen jezik ideološkega novega jezika, in linijo, ki postavlja nasproti izumetničenosti ideološkega jezika individualno, neprenosljivo življenjsko izkušnjo dnevnika, v katerem »nastopa proti svetu popolne birokracije /.../ svet vsakdanjih skrbi«; ta je »obremenjen s težo subjektivnega življenja, ki ne bo nikoli priznalo totalitarnosti, prepleten je s sanjami, fantazijo, najbolj izjemnim proizvodom nezavednega.« Prvo linijo je Zora Prušková po Richardu Rortyju poimenovala *linija ironikov*, ki iščejo »v širokih prostorih živega jezika« in se »dotikajo obrobja sistema«. Ne zanima jih »logika zgodovine, ampak enkratni slučaj.« V to linijo lahko uvrstimo v slovaški književnosti devetdesetih let Pavla Vilikovskega, Pavla Hružá, Dušana Mitano, od mlajših Petra Pišťanka,⁶⁶ Dušana Taragela,⁶⁷ Igorja Otčenaša,⁶⁸ Dano Kapitáňovo in Jano Juráňovo,⁶⁹ kot avtorico pastišev pa še Alto Vášovo. V to linijo lahko uvrstimo še drugo, ki tematizira »težo osebnega življenja, ki ne bo nikoli priznalo totalitarnosti.« Reprezentativni predstavniki te linije so Dominik Tatarka, Janko Silan, Pavol Štrauss, Juraj Špitzer, Albert Marenčin, Rudolf Sloboda, Ivan Kadlečík, Ján Johanides, Dušan Dušek, Martin M. Šimečka. Osnovna značilnost predstavnikov te linije je usmerjenost vase in v samorazgaljanje, s čimer eksplicitno ali implicitno nastopajo proti epski zgodbi, ki jo narekuje teleologija zgodovine.⁷⁰ Če je v poeziji sedemdesetih in osemdesetih let prevladovalo delo Válkove generacije in konkretistov, se je umetniška tehnika v devetdesetih letih nagnila na stran *osamljenih tekačev*⁷¹ (Ivan Štrpka,⁷² Ivan Laučík⁷³ in Peter Repka⁷⁴). Med erosom

⁶⁶ Peter Pišťanek (1960), pisatelj, publicist, filmski scenarist. Pomembnejša dela: *Rivers of Babylon* (1991), *Mladi Donč* (1993), *Pravljice o Vladu* (1995), *S sekiro in nožem* (1999) idr.

⁶⁷ Dušan Taragel (1961), pisatelj, scenarist, publicist.

⁶⁸ Igor Otčenaš (1956), pisatelj, publicist, literarni kritik in prevajalec. Pomembnejša dela: *Kristusovi šoki* (1991), *Ko bi ... Kratka zgodovina slovaške prihodnosti* (1998) idr.

⁶⁹ Jana Juráňová (1957), pisateljica, prevajalka, publicistka. Pomembnejša dela: *Mreže* (1996), *Samo dekle* (1999) idr.

⁷⁰ K.-H. Bohrer, *Plötzlichkeit*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1981.

⁷¹ Osamljeni tekači (osamelí bežci), pesniška skupina, ki je nastala l. 1963, ko je v reviji *Mladá tvorba* poskušala objaviti manifest *Vrnitev angelov*, ki ga je cenzura prepovedala. V manifestu so zapisali: »Vojna je za našo generacijo enako abstrakten pojem kot komunizem.« Leta 1964 so v *Mladi tvorbi* izdali manifest *Prednosti trinogih slavčkov*. Člani skupine so v svojih delih predstavili novo, izvirno poetiki, ki se je razlikovala od tedanje slovaške lirike.

⁷² Ivan Štrpka (1944), pesnik, prevajalec, esejist, pisatelj, urednik. Pomembnejša dela: *Kratko otroštvo suličarjev* (1969), *Tristan govoriči* (1971), *Pred spremembo* (1982), *Ravnina, jugozahod. Materina smrt* (1995), *Lutke krajše za glavo* (1997), *Mojster Mu in ženski glasovi* (1997) idr.

⁷³ Ivan Laučík (1944), pesnik. Pomembnejša dela: *Gibljev v gibljivem* (1968), *Sorodni smo si na začetku* (1970), *Na meji slišnosti* (1988), *Havránok* (1998) idr.

⁷⁴ Peter Repka (1944), pesnik, pisatelj, publicist. Pomembnejša dela: *Kokoš v katedrali* (1969), *Že-lezni-ce* (1992), *Prijateljica puščava* (1996) idr. Živi v Nemčiji.

in tanatosom se je gibalo pesniško delo Mile Haugove, medgeneracijski osamelci pa so ostali Erik Groch,⁷⁵ Karol Chmel,⁷⁶ Marián Milčák⁷⁷ in Marián Reisel⁷⁸.

Poseben fenomen devetdesetih let so knjižne izdaje rocka, starejšega folka (Slnovrat 1995), kabaretnih besedil (Ján Štrasser⁷⁹) in sejmarskih pesmi (Lubomír Feldek⁸⁰). V tem desetletju je dosegel svoj vrhunec literarni kabaret (Lasica – Satinski, Markovič – Breiner – Štrasser, Filip – Radič). Pojavljajo se tudi oblike alternativnih malih odrov, ki so se prav tako razvile iz kabareta (Štepkovo Radošinské divadlo, Klimáčkovo GuNaGu) ali pa so nastale kot eksperimentalno gledališče (Uhlárova in Keratova Stoka).

Posebno mesto ima na literarnem področju v devetdesetih letih literarni in družbeno-kulturni ter politični esej, ki se je razvil v začetnem obdobju kot posledica pluralizacije družbe. Pomembni esejisti so: J. Špitzer, M. Kusý, M. Šebej, Čarnogurský, F. Mikloško, Š. Markuš, Chmel, M. Šútovec, Satinský, J. Štrasser, M. M. Šimečka, D. Žiak, M. Leško. Mnogi pisci se v svojih literarnih in kritičnih besedilih dosledno izogibajo politizaciji (J. Johanides, M. Lasica, P. Vilikovský, P. Hruž, I. Štrpka, I. Laučík, V. Mikula). S tem avtorji niso samo javno branili kulture in občanskih vrednot, marveč so čutili širšo potrebo po izražanju nove svobode, ki se je sicer pogosto spreminjala v samovoljo, intelektualno neodgovornost, ali pa je bila celo zlorabljena za opevanje novega, nacionalističnega kolektivismu.

Drugače se je na spremenjene razmere v devetdesetih letih odzvala mlada generacija pisateljev. Usmerjenost v literarnost in samorefleksijo jo je vodila k temu, da je »vadila« parodijo in vsemogoče literarne oblike dvajsetega stoletja. Nastop mlade generacije devetdesetih let v književnosti ni povzročil preloma (kot v šestdesetih letih) niti subverzije (kot v sedemdesetih in osemdesetih letih), ampak zavesten prehod v neobvezen položaj literarne igre. Prozaiki so naslonili svojo poetiko na šestdeseta leta, nekateri celo na trideseta leta (I. Horváth, G. Vamoš, V. Červeň, D. Tatarka). Lahko rečemo, da je mlada generacija postala generacija *obrobja*. V nasprotju s šestdesetimi leti, na katera je v tem smislu naslonila svoje delo, je obrobje postalo središče njihovega ustvarjanja. Značilnost proznih del mladih avtorjev je dosledna mistifikacija, fragmentarnost, intertekstualnost, stilni in zvrstni potpuri, odkrivanje inferiornih jezikovnih in tematskih plasti, ostenzivno prevzemanje značilnih literarnih narativnih postopkov kriminalke. Tako lahko v njihovih delih razlikujemo nekaj osnovnih gest. Najpogostejša gesta je ironično-igriva (Klimáček),

⁷⁵ Erik Groch (1957), pesnik, prevajalec, založnik in esejist, od konca 70. in v 80. letih je bil član literarnega, likovnega in intelektualnega undergrounda v Košicah. Pomembnejše pesniške zbirke: *Jaga Baba: Žalostinke* (1991), *Bratsestra* (1992), *To* (2000) idr.

⁷⁶ Karol Chmel (1953), pesnik, prevajalec, urednik. Prevaja tudi iz slovenščine (Kocbek, Zajc, Blatnik, Novak, Šalamun idr.). Pomembnejša dela: *Imam, cesar nimaš* (1985), *Plodovitejše drevo* (1989), *Spray, modra mentaliteta* (1998) idr.

⁷⁷ Marián Milčák (1960), pesnik in publicist, avtor filozofsko-izpovedne poezije. Pomembnejši deli: *Prestopno leto* (1989), *Skrita pesem* (1995) idr.

⁷⁸ Marián Reisel (1951), pesnik. Pomembnejša dela: *Odgovor* (1986), *Po prošnji* (1995) idr.

⁷⁹ Ján Štrasser (1946), pesnik, prevajalec, publicist. Pomembnejša dela: *Odpovedovanja* (1968), *Osebek* (1980), *Prenos v živo* (1986), *Miš dobrega upanja* (1992) idr.

⁸⁰ Lubomír Feldek (1936), pesnik, pisatelj, prevajalec, urednik, publicist, član trnavske skupine. V slš. književnost je vnesel pesmi rahločutnih občutij, vizualno barvno in poetično videnje resničnosti. Med drugim je prevedel tudi izbor Prešernovih pesmi v slovaščino (2002). Pomembnejša dela: *Edini slani dom* (1961), *Krog s kredo* (1970), *Jokati je lepo* (1990), *Modra knjiga pravljic* (1974, sln. prev. 1983) idr.

ironično-kruta (Pišťanek), sarkastična (Otčenáš), naivno-brutalna (Dana Kapitaňová),⁸¹ persiflažno-ironična (Hvorecký,⁸² Horváth,⁸³ Vadas,⁸⁴ Kaminský Erdély⁸⁵), resna (Rankov⁸⁶), avtistična (Balla⁸⁷) ali skrajno subjektivna (Litvák,⁸⁸ Kolenič⁸⁹). Lirika pozna še tehnicistično (Šulej⁹⁰) in artistsko gesto (Macsovszky⁹¹).

V delih mlade literarne generacije se zelo pogosto pojavlja gesta *ekstremne osamljenosti*, kjer – kot je to formuliral Balla – »je že eden preveč«. To stališče mladih piscev je posledica zavesti o skrajni človeški utesnjenosti in marginalizaciji književnosti. Mladi pisatelji so jo sprejeli kot svojo rešitev, v novih razmerah pa so si poiskali svoje mesto na različnih obrobjih. Odkrili so socialno ekskluzivnost književnosti, prav zato so se pogosto poskušali izogniti socialni problematiki. Vse to je bilo povezano z osnovnim občutkom negotovosti, ki se je skrivala za ironično masko hlada. Iskanje novih ustvarjalnih pobud je pogosto zašlo v enoličnost in dolgočasje, bogokletno prestopanje meja se je v zadnjem desetletju spremenilo v izginjanje le-teh, izjemnost provokacije in šokantnost pa se je prelevila v publicistično vsakdanjost. Z eksistenco na obrobju kot da bi reciklirali »nečistek«, »posebnek«, »sumljive«, »nenavadne« znake na »meji razumljivosti«, značilne za zgodnjo romantiko na prelomu osemnajstega v devetnajsto stoletje in za moderno z začetka dvajsetega stoletja. John Spinks (1991) jih je poimenoval kot znake »človeške prilagodljivosti in kreativnosti«. Luboš Merhaut je v knjigi *Poti stilizacije* (1994) pisal o obrobju kot o metafori »nemoralnega in eksistencialno ogroženega«. Osnovna značilnost besedil tega tipa je ambivalentnost »iskrenosti in neiskrenosti, spoznavanja in blefiranja, resnice in laži«. Wolfgang Welsch (1995) je to stanje označil kot anestezirano: »Gre za odsotnost, omrtvičenost od omame velikih pobud. Estetska animacija poteka kot narkoza, in to v dvojnem smislu besede: kot opojnost in kot otopelost.« Teatrologinja Anna Grusková je v tej zvezi pisala o mladem gledališču: »Pojem *coolness* /.../ vsebuje obe sestavini tega pojava: kot vemo, *cool* v pomenu hladen je tudi ameriški slengizem v pomenu nekaj čudovitega, enkratnega,

⁸¹ Dana Kapitaňová (1956), pisateljica, igralka. Pomembnejše delo: *Samko Tale: Knjiga o pokopališču* (2000).

⁸² Michal Hvorecký (1976), pisatelj. Pomembnejša dela: *Močan občutek čistosti* (1998), *Brand party* (2001), *Lovci in zbiralci* (2001) idr.

⁸³ Tomáš Horváth (1971), pisatelj, dramatik, kritik. Pomembnejša dela: *Akozmos* (1992), *Nekaj hitrih konfiguracij* (1997), *Umor marionet* (1999) idr.

⁸⁴ Marek Vadas (1971), pisatelj. Pomembnejša dela: *Univerza* (1996, skupaj z E. Erdélyje), *Mali roman* (2002), *Hudič pod čepico* (2002) idr.

⁸⁵ Eman Erdély (1972), pisatelj. Pomembnejše delo: *Katedra pavpologije* (2001) idr.

⁸⁶ Pavol Rankov (1964), pisatelj. Pomembnejše delo: *S časovno distanco* (1995) idr.

⁸⁷ Vladimír Balla (1967), pisatelj. Pomembnejša dela: *Leptokaria* (1996), *Autsajderji* (1997), *Konec poletja. Deratizacija* (1997) idr.

⁸⁸ Ján Litvák (1967), pisatelj in pesnik. Pomembnejši deli: *Samogovor* (1992), *Kralj kelihov* (1998) idr.

⁸⁹ Ivan Kolenič (1965), pesnik, pisatelj. Pomembnejši deli: *Prinešeno z nevihto* (1986), *Očarljive igrice aristokracije* (1991) idr.

⁹⁰ Peter Šulej (1967), pesnik, pisatelj in založnik. V svoji založbi Drewo a srd je izdal dela Zajca, Kocbecka, Štegra, Ostija, Šalamuna. Pomembnejša dela: *Porno* (1994), *Kult* (1996), *Pop* (1998) idr.

⁹¹ Peter Macsovszky (1966), pesnik, kritik, publicist in prevajalec. Pomembnejša dela: *Strah iz utopije* (1994), *Somrak čednosti* (1996), *Vaje iz obdukcije* (1997) idr.

senzacionalnega /.../ Omrtvičenje in opojnost.«⁹² Lahko bi tudi govorili o posebni zmesi *hlada in gorečnosti*, »lokalnega omrtvičenja« in preobčutljivosti.

V ponavljanju Schleglovih »posameznih šifer«, fragmentov kot linic neskončnosti in Nietzschejevega »tragičnega razpoloženja na koncu stoletja«, v napetem loku »oddaljenih prehodov in kontrastov duše ter gonov« kot da bi si podajali nad celimi stoletji roko njihovi začetki in konci. Paradoksalno se je odzvala na modernost dvajsetega stoletja prav mlada generacija devetdesetih let. S tega stališča je značilna polivalentnost imena revije *RAK* kot revije aktualne kulture, rakove poti in malignega rakastega procesa. Situacija v drugi polovici devetdesetih let je v mladi generaciji signalizirala ničejansko vrnitev tistega, kar ima dvojno podobo *minimalizma – ničnosti* ali *zeroalnosti*, kot je to poimenovala Miriam Goller (2001), oziroma *serialnosti* kot repliciranja istega. Mlada generacija je paradoksalno ubrala rakovo pot v upanju, da si bo tako utrla pot naprej. Ko je Dana Kršáková v *RAK*-u napisala, da si »kot človek, ki se ukvarja s konci stoletij« ne misli, da naj bi bil konec dvajsetega stoletja v slovaški književnosti nekaj prelomnega, se očitno ni zmotila. Mlada slovaška književnost v tem občutju ni osamljena. Zanj je nova samo sprememba obzorja. Če je bilo za celotno slovaško književnost dvajsetega stoletja obzorje češka književnost, je novo obzorje slovaške književnosti v devetdesetih letih postal srednjeevropski in evropski kontekst.

Devetdeseta leta se pri pogledu na slovaška literarna besedila torej ne izkažejo kot prelomna. V njih je opaznejša sled omrtvičenja, vsaj po mnenju kritika Pavla Matejoviča iz omenjene diskusije v reviji *RAK*. Kot da bi dvajseto stoletje napravilo melanholično inventuro in evidentiralo vse krute, tragične in smešne dogodke. Kot da bi še enkrat preverjalo mero lastnega pomena, ki je bila pogosto mera nepomembnosti. To se ujema z ugotovitvijo Eduarda Beaucampa o stanju v evropski kulturi na koncu dvajsetega stoletja, ki da je »arheologija minule prihodnosti«, v kateri »umetniki, ki so se zapisali prihodnosti in so sebe imeli za motor pospešenega zgodovinskega procesa, danes nostalgčno prisegajo na posamezne velike trenutke moderne in še enkrat inscenirajo njihove literarne oblike« (Beaucamp, 26. julij 1996). Po Beaucampu se je »eksperiment stoletja posrečil, vendar pa je predmet poskusa dejansko mrtev; samopreseganje umetnosti je bilo doseženo, vendar o odrešitvi ni ne duha ne sluha, v zadnjih dveh postavantgardnih desetletjih se je tempo razvoja upočasnil ali skoraj popolnoma ustavil« (prav tam).

To velja tudi za slovaško književnost v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja, za njeno uvajanje različnih faz, podob, verzij, vrst in vlog moderne dvajsetega stoletja. Morda prav v tem, še bolj kot v neposrednem dotiku, tiči njena kompatibilnost s srednjeevropskim oz. evropskim literarnim kontekstom devetnajstega stoletja.

Iz slovaščine prevedel in opombe napisal
Andrej Rozman.

⁹² *Medzidivadlo* (1997).

LITERATURA

- Eduard BEAUCAMP, 26. julij 1996: Theater der Erinnerungen. *Frankfurter allgemeine Zeitung*.
K.-H. BOHRER, 1981: *Plötzlichkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
Oskar ČEPAN, 1979: Vzťahy v literárnom vývine. *Slavica Slovaca* 4.
-- 1979: Literárne dejiny ako archeológia. *Slavica slovaca* 4.
Miriam GOLLER, 2001: Serielles und Zeroelles. V: M. Goller, G. Witte (ur.): *Minimalismus. Zwischen Leere und Exzeß*. Wiener Slavistisches Almanach.
Jean-François LYOTARD, 1987: *Postmoderne für Kinder*. Wien: Passagen-Verlag. *Medzidivadlo* 1 (1997).
Luboš MERHAUT, 1994: *Cesty stylizace*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
Zora PRUŠKOVÁ, 1994: *Keď si tak spomeniem na 60. roky*. Bratislava: PROXY.
Milan RUFUS, 1994: Rozhovor s J. Kamenistým. *Nedela* 21.
G. W. SPINKS, ml., 1991: *Semiosis, Marginal, Signs and Trickster*. London: Macmillan.
Pavol ŠTEVČEK, 1996: Diskusia o slovenskej literatúre. *Literika* 1.
-- 1966: Diskusia o slovenskej literatúre. *Literika* 1.
Wolfgang WELSCH, 1995: *Naše moderní postmoderna*. Praha: Academia.

SUMMARY

Slovak literature was in 1989 reintegrated. Literary works of dissidents, writers in exile and hitherto ignored writers began to be published. Democratization of the political system abolished censorship and other ideological restrictions. In the beginning of the 1990's works of individual authors – written in various periods (in the 1950's, 1960's, 1970's, and 1980's), but previously for various ideological reasons banned from publication – began being published. At the same time works of the same and other authors written in the 1990's were published. Democratic processes demanded re-evaluation of Slovak literature of the last fifty years, which dealt a considerable blow to the works of the canonized authors of social realism. The forefront was taken by the authors who had chosen their own paths and disregarded ideological requirements. They had published their work under pseudonyms in *samizdat* or abroad. Shortly after the democratic overhaul of the entire social system, after 1992, another ideological intervention into literature occurred. The ideological censorship was replaced by economic censorship. The purpose of this intervention was favoring regime authors of the Me~iar period, which led to ideological polarization. In the 1990's mostly authors of the older and middle generations – representatives of two lines of resistance – won recognition. On the level of rhetorical strategies the most visible prose writers were the authors of ironic and autobiographic works, which constituted the literary value core in the 1990's. The poetry was dominated by the authors of the exceptionally intimate lyricism. The cultural-social essay also played an important role, as to a large extent helped to form new civic culture. The modern urban cabaret played a similar »hygienic« role. Young generation accepted the abolishment of the status of writer as representative of national culture and epoch and set on the path of extreme author's isolation and aesthetics of coolness. Unlike the political and social situation, Slovak literature did not experience a momentous change, but rather just a tectonic re-evaluation with the ascendancy of the older and middle generations.